

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет історії та філософії

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра історії України

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: «Розбудова та благоустрій Одеси в другій половині XIX – на
початку XX ст.»
«The construction and improvement of Odesa in the second half of the 19th –
the beginning of the 20th century»

Виконала: студентка денної форми навчання
Спеціальності 032 Історія та археологія
Посухівська Анастасія Віталіївна

Керівник д.і.н., проф. Гончарук Т.Г. _____

Рецензент к.і.н., доц. Луговий О.М. _____

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від _____ 2020 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № __ від _____ 2020р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК № 1

_____ Бачинська О. А.
(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ Гребцова І. С.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Одеса – 2020

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1.Історіографія та джерельна база роботи.....	7
1.1. Джерельна база дослідження.....	7
1.2. Історіографія проблеми.....	9
Розділ 2. Організація будівництва в місті.....	13
2.1.Соціально-економічний аспект будівництва Одеси у другій половині XIX – на початку XX ст.....	13
2.2.Роль міських голів та одеської Міської Думи у будівництві та покращенні благоустрою Одеси.....	15
2.3. Приватне будівництво.....	25
Розділ 3. Внесок архітекторів та інженерів у розбудову міст.....	35
Висновки.....	44
Список джерел та літератури.....	47
Додатки	

ВСТУП

Актуальність дослідження визначається необхідністю всебічного аналізу процесу розбудови міста. Однією з визначальних характеристик сучасного світу є існування великих міст, одним із яких є Одеса. За таких умов неабиякої важливості набуває звернення до попередніх етапів історії міста, під час яких закладаються основи тієї ролі, яку відіграє Одеса сьогодні.

На межі XIX і XX століть Одеса була найбільшим за чисельністю населення містом України. У задоволенні потреб швидко зростаючого міста значну увагу відіграє його будівництво.

Мета: розгляд складного і багатопланового процесу розбудови Одеси XIX – початку XX століть.

У зв'язку з поставленою метою у роботі реалізуються основні **завдання:**

- визначити коло джерел та літератури з теми;
- поділити джерельну базу на групи для розуміння їх різного інформативного наповнення;
- проаналізувати і узагальнити доступну наукову літературу з проблеми;
- висвітлити обставини організації будівництва в Одесі;
- простежити діяльність архітекторів та інженерів;
- ознайомитися з діяльністю міської влади щодо будівництва Одеси;
- виділити основні заходи управлінських структур в упорядкуванні та покращенні благоустрою Одеси;
- визначити причини активної забудови міста у кінці XIX – на початку XX століття.

Об'єктом дослідження виступає процес розбудови міста у зазначений період.

Предметом даного дослідження виступає місто Одеса.

Хронологічні межі дослідження – це друга половина XIX - початок XX століття.

Географічні межі пов'язані з містом Одесою, кордони міста змінюються на кожному етапі його розвитку.

Джерельна база дослідження представлена наступними групами: архівні матеріали, публікації в пресі. Історіографічний доробок розділений за хронологічно-проблемним принципом, що дозволило виокремити загальні праці з історії міста, в яких увага приділяється також і будівництву та дослідження, які присвячені окремим проблемам розбудови та видатним діячам у даній галузі. Докладний аналіз джерел та літератури висвітлений у першому розділі роботи.

Результати дослідження апробовано участю у 73-й та 75-й звітніх студентських конференціях ОНУ імені І. І. Мечникова, у Четвертій та П'ятій Всеукраїнській науковій конференції з історії України: «Хаджибеївські читання», публікаціями у «Матеріалах 73-ї звітньої студентської наукової конференції ОНУ імені І. І. Мечникова», «Хаджибеївських читаннях» та публікаціями у історико-краєзнавчому науковому альманасі «Південний Захід. Одесика».

Дослідницька методика. Для досягнення мети і поставлених завдань у дослідженні використовувалися різні методи, які допомогли значно розширити і поглибити вивчення даної теми. Теоретичною основою роботи є загальноприйняті методи, що застосовуються в історичній науці: науковість та об'єктивність. У дипломній роботі простежується використання загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Із загальнонаукових прийомів використано аналіз та синтез. Дані методи дозволили провести продуктивну оцінку вивчених історичних джерел. Щодо методу синтезу, то застосування цього методу передбачає визначення предмету дослідження, відбір необхідного фактичного матеріалу та розкриття предмету дослідження за наміченим сюжетом. Метод індукції передбачає перехід у

процесі пізнання від загального знання з теми, що досліджується до окремого, від накопичених у процесі пізнання достовірних окремих фактів до встановлення певних закономірностей історичного процесу, формулювання законів, які, у свою чергу, сприяють пізнанню окремих явищ, фактів, процесів. Дедуктивний метод забезпечує зображення певного історичного явища на тлі загальних історичних процесів.

Також було використано такі спеціальні методи: історико- порівняльний метод, для порівняння процесу розбудови міста у різні періоди; біографічний, для вивчення діяльності архітекторів; картографічний, для розгляду і узагальнення планів Одеси того періоду; логічний; метод класифікації; хронологічний та ретроспективний методи.

При дослідженні будівництва Одеси також використовуються методи інших наук, зокрема культурології. Це такі методи, як: аналізу, ідентифікації, зіставлення, диференціювання, систематизації, які передбачають вивчення архітектурного аспекту будівництва.

Дослідження цієї теми також має тісний зв'язок з суміжними науками: історичною географією, топонімікою, архітектурознавством, історією містобудування, картографією.

Обґрунтування структури роботи. Структура роботи підпорядкована меті та основним завданням дослідження, яке побудоване за проблемно-хронологічним принципом. Робота містить три розділи, які складаються з підрозділів, висновків, списку джерел та літератури. У першому розділі роботи розглянуто джерельну базу даної теми, опрацьовано усі групи джерел та проаналізовано найважливіші історіографічні надбання. У другому розділі розглянуто організацію будівництва в Одесі у зазначений період, діяльність та функції міської влади, їх внесок у процес будівництва міста та покращення його благоустрою. Також у розділі приділяється увага соціально-економічним умовам в Одесі в зазначений період. Третій розділ присвячений тим людям, які

були причетні до розбудови Одеси, тобто архітекторам, інженерам та їхнім найкращим досягненням.

Загальна кількість використаних у роботі джерел та літератури становить 43 одиниць, із них: джерел – 22, літератури – 21.

ВИСНОВКИ

Кожне місто унікальне, як і будь-яка людина. Одеса – великий культурний центр України і водночас одне з найсамобутніших українських міст. Головна історична особливість Одеси полягає в тому, що це місто дуже стрімко почало розбудовуватись.

У другій половині XIX ст. місто зберігає значення адміністративного центру краю. А з огляду на активні зовнішньоторговельні зв'язки, Одеса у той час відігравала провідну роль в Російській імперії, і була найбільшим за чисельністю містом України, поступаючись лише трьом містам Російської імперії за цим показником.

У другій половині XIX століття будівництво міста відходить від наміченого генерального плану. Внаслідок збільшення міста і його населення, Одеса розширяється, з'являються брудні і неблагонадійні окраїни, спорудження доходних будинків, пристосування під будинками підвальних приміщень. Порівняно з першою половиною XIX ст. значно збільшуються масштаби міста, будівлі і споруди стають більшими за розмірами. Однак і в ці роки архітекторам Одеси вдавалося будувати споруди, які без сумніву можна віднести до найкращих архітектурних пам'яток. У зазначений період активно залучаються нові будівельні матеріали: бетон, скло, метал, керамічне облицювання, а також передові технології у будівництві, що прискорює темпи розбудови. Велика кількість робітників (близько 10 тис.) також пришвидшували процес. Національний склад робітників був досить різноманітний.

Варто звернути увагу, що головними завданнями, які ставила перед собою міська влада Одеси протягом другої половини XIX - початку XX століття були: збільшення показників міських прибутків, заощення вулиць, розбудова водопроводу та системи каналізації, впровадження удосконалених форм освітлення тощо. При вирішенні зазначених питань значну роль відігравали думи та управи. Передусім органи міського самоврядування

розробляли необхідні проекти або залучали до цього громадськість, підписували контракти з іноземними чи вітчизняними підрядчиками, контролювали процес реалізації контракту, при необхідності, знаходили додаткові джерела фінансування. При інститутах міської влади існували спеціальні відділення, комісії та комітети, які мали вузько спеціалізовану направленість та займалися розбудовою окремих складових міського господарчого комплексу.

Головну роль в організації будівництва відіграє будівельний відділ управи, який займається розробкою проектів перепланування окремих ділянок міста, контролює будівництво нових споруд.

Отже, в цілому діяльність міської влади сприяла активній розбудові Одеси. До цього процесу, завдяки діяльності преси активно долучалися меценати, залучалася велика кількість робітників, надавалися позики, що пришвидшувало процес.

Вагомий внесок в будівництво міста та його архітектурний вигляд внесли архітектори та інженери. Серед них було багато випускників вищих навчальних закладів з усієї Центрально-Східної Європи. Особливо велика кількість були вихідцями з Петербурзької художньої академії. У своїх роботах в Одесі вони намагалися впроваджувати кращі надбання світової архітектури. Завдяки їм було виховано не одне покоління Одеських архітекторів. Варто відмітити таку постать як Ф. Моранді, який у 1870 р. став головним архітектором міста, і до самої старості керував діяльністю «Одесского Общества Изыщных Искусств», де і передавав свої знання молодшому поколінню.

На початку ХХ століття не тільки продовжувалася активна забудова міста, а й збільшувалися її обсяги з року в рік. Станом на початок ХХ ст. місто перетворюється на індустріальний та досить добре впорядкований центр півдня Російської імперії. Таким чином, на початку ХХ століття в Одесі для задоволення зростаючих потреб торгівлі, освіти, культури зводились великі

житлові будинки, які разом з вже існуючими спорудами створювали свою «кам'яну ритміку», неповторну архітектурну індивідуальність міста.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Архівні матеріали

1. Державний архів Одеської області, Ф 16 , опис 82, справа № 176 (Будівельний відділ). – 74арк.
2. Державний архів Одеської області, Ф 16, опис 82, справа № 215 (Будівельний відділ). – 234 арк.
3. Державний архів Одеської області, Ф 16 , опис 82, справа № 314 (Будівельний відділ). – 301арк.
4. Державний архів Одеської області, Ф 16 , опис 82, справа № 500 (Будівельний відділ). – 45арк.
5. Державний архів Одеської області, Ф 16 , опис 82, справа № 533 (Будівельний відділ). – 184арк.
6. Державний архів Одеської області, Ф 16 , опис 82, справа № 286 (Будівельний відділ). – 67арк.

Преса

7. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядок». Т.2. 1896. 2034с.
8. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядок». Т.1. 1897. 2139с.
9. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядок». Т.2. 1900. С.415-1825.
10. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядок». Т.1. 1901. С.509-1632.
11. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядок». Т.1. 1901. С.211-1513.
12. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядок». Т.2. 1901. С.522-1594.

13. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядокъ». Т.1. 1902. С.302-1442.
14. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядокъ». Т.2. 1902. С.41-2052.
15. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядокъ». Т.1. 1903. С.513-2250.
16. «Известия Одесской Городской Думы». Одеса: «Порядокъ». Т.1. 1903. С.444-2250.
17. «Одесский листок». 1900. 11 січня
18. «Одесский листок». 1902. 10 квітня
19. «Одесский листок». 1903. 14 квітня
20. «Одесский листок». 1903. 8 травня
21. «Одесский листок». 1902. 28 серпня
22. «Одесский листок». 1904. 3 квітня

ЛІТЕРАТУРА

23. Архитектура Одессы : The monumens of Odessa/ [Котков Иван Иванович, Ушаков Александр Трофимович]. Одесса: Маяк, 1968. 97 с.
24. Здания Одессы и их зодчие : Опыт архитектурно-библиографического справочника. Одесса: СПД Фридман А.С., 2008. 172 с.
25. Ексарева Н. М. Истоки зарождения промышленности Одессы // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Одесса : Астропринт, 2003. Вып. 9. С. 6-9.
26. Історико-містобудівні дослідження Одеси / Тифомієнко В.І. К.: Фенікс, 2008.156с. іл.
27. Історія будування міста.
URL:<https://sites.google.com/site/arhitekturaodesi/home/odeskij-opernij-teatr>.(26.02.2020)
28. Історія Одеси / Гол. ред. В. Н. Станко. Одеса: Друк, 2002. 560 с.

29. Латишева Л. Містобудування і архітектура як джерело локальної історії Одеси XVIII–XIXст. URL:<http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/71133/33-Latysheva.pdf?sequence=1>.(26.02.2019)
30. Лисенко А. Эссе об архитектуре Одессы, фрагменты монографии, фельетоны, путевые заметки. Одесса: Optimum, 2005. 145 с.
31. Лісенко В. А. Архітектурно-конструктивна характеристика матеріалів і тектоніки житлових будинків м. Одеси 1820-1920 років забудови/ Лісенко В. А., Пастернак С.О., Коцюрубенко О. М. // Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Одесса: Астропринт, 2003. Вып. 11. С. 172-178.
32. Нетребський В. Одесса портреты улиц: прогулки по старой Одессе от А до Я / Валерий Нетребский, Валерий Шерстобитов. Одесса: Полиграф Одесса, 2015. 367 с.
33. Пилявский В. Архитектура Одессы: Стиль и врем. Одесса: Optimum, 2010. 133с.
34. Пилявский В. Зодчие Одессы: Историко-архитектурные очерки. Одесса: Optimum, 2010. 210 с.
35. Польщакова Н. В. Застройка ул. Дерибасовская в Одессе, от ул. Преображенская до ул. Пушкинская. История и современность//Проблемы теории и истории архитектуры Украины. Одесса: Астропринт, 2005. Вып. 3. С. 35 – 40.
36. Самойлов Ф.О. Історія Одещини й Одеси (II пол. XIX – 1914р.): Навчальний посібник. Одеса: Астропринт, 2006. 264 с.
37. Селінов В. І. Архітектурні пам'ятники старої Одеси. Одеса, 1930. 26 с.
38. Символы, знаки, эмблемы: энциклопедия/ сост. В.Э. Багдасарян и др. М.: Локид -Пресс, 2003. 495 с.
39. Синявер М.М. Архитектура старой Одессы. Ленинград: Изд-во Ленинградского обл. союза сов. художников, 1935. 80 с.

40. Слисарчук В. Благоустройство Французького бульвару // Південний Захід. Одесика. Вип. 28. Одеса, 2020. С. 98-114.
41. Тимофеенко В. И. Одесса: Архитектурно-исторический очерк. К.: Будівельник, 1983. 160 с.
URL: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/timofienko/tim_odessa_01.html
(15.04.2020).
42. Юхим Л. По проектам Юрия Дмитренко // Вечерняя Одесса. 1982. 21 мая. С. 8.